

Παντελής Καλαϊτζίδης, Δρ. Θ.
Διευθυντής της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου
Διδάσκων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Ερευνητικός Εταίρος του Πανεπιστημίου KU Leuven

Παρουσίαση του βιβλίου του Jim Forest,

Αγαπώντας τον εχθρό μου. Σκέψεις πάνω στην πιο δύσκολη εντολή,

μτφρ. Θάνος Κιοσόγλου, Πρόλογος π. Βασίλειος Θερμός, εκδ. Πορφύρα, Αθήνα, 2015

Αθήνα, «Σπίτι της Κύπρου», 10-10-2016

Τον Jim Forest είχα την τιμή να τον γνωρίσω τον Μάιο του 2007, όταν προσκεκλημένος της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών, του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών και του Θεολογικού Ινστιτούτου της Βοστώνης, ήρθε στο Βόλο προκειμένου να λάβει μέρος σε διεθνές συνέδριο με θέμα: «Συγχώρηση, καταλλαγή και ειρήνη». Έκτοτε παρακολουθώ με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις άοκνες προσπάθειές του για μια ορθόδοξη αφύπνιση γύρω από τα θέματα της ειρήνης, και κυρίως τη δουλειά του στην Ορθόδοξη Αδελφότητα για την Ειρήνη (Orthodox Peace Fellowship) και το περιοδικό *In Communion*.

Ο Jim Forest εισήλθε στην Ορθόδοξη Εκκλησία το 1988, έπειτα από μια μακρά πνευματική πορεία και αναζήτηση, που δεν μοιάζει και πολύ με την συνήθη πλέον διαδρομή των σημερινών προσήλυτων στην Ορθοδοξία. Αν οι τελευταίοι πιστεύουν συνήθως πως βρίσκουν στην Εκκλησία μας το έσχατο καταφύγιο ενάντια στην επέλαση του μοντέρνου κόσμου και στην παρακμή της παραδοσιακής κοινωνίας και θρησκευτικότητας, αρνούμενοι και αποστρεφόμενοι το προηγούμενο χριστιανικό παρελθόν τους, ο Jim Forest μοιάζει να εκκινεί από διαφορετικές αφετηρίες. Γεννημένος επισκοπελιανός, πιστός καθολικός χριστιανός στη συνέχεια κατά τη νεότητά του, έχοντας για χρόνια εργαστεί δίπλα στην μεγάλη κυρία του καθολικού εργατικού κινήματος στην Αμερική, την Dorothy Day, αντιρρησίας συνείδησης και σφοδρός πολέμιος της αμερικανικής εμπλοκής στον πόλεμο του Βιετνάμ, ο Jim Forest βρήκε στην Ορθοδοξία το πλήρωμα, την πληρότητα της χριστιανικής πίστης, χωρίς να χρειαστεί να αρνηθεί ή να απαξιώσει τις δυτικές του ρίζες, ενώ στην περίπτωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως κυρίως την γνώρισε στα ταξίδια του στην τότε Σοβιετική Ένωση, συνάντησε και αγάπησε μια διωκόμενη Εκκλησία, μια Εκκλησία του μαρτυρίου και

των διωγμών, της οποίας οι μάρτυρες και οι πιστοί ήξεραν να συγχωρούν τους διώκτες και τους εχθρούς τους!

Το θέμα της συγχώρησης και της αγάπης προς τους εχθρούς μοιάζει να τον απασχολεί από πολύ νωρίς τόσο στη ζωή του όσο και στα γραπτά του, αλλά στο βιβλίο που σήμερα παρουσιάζουμε το πραγματεύεται με πιο συστηματικό τρόπο, όχι μόνο σχολιάζοντας τα σχετικά βιβλικά κείμενα, αλλά και εμπλουτίζοντας τον σχολιασμό αυτό με ιστορίες από τη ζωή της Εκκλησίας, καθώς και από τη ζωή παλαιών και πιο πρόσφατων αγίων, με γνωστά ή λιγότερο γνωστά γεγονότα που σημάδεψαν την εποχή μας, αλλά και με έντονα προσωπικά εξομολογητικά βιώματα τα οποία δεν διστάζει να εκθέσει και να μοιραστεί με τους αναγνώστες. Όλα αυτά κάνουν την ανάγνωση του βιβλίου του Forest εξόχως συναρπαστική, προφυλάσσοντάς το από τον διδακτισμό και την ανέξοδη ηθικολογία που διακρίνει ανάλογες απόπειρες πάνω στο ίδιο θέμα.

Με το υπό παρουσίαση βιβλίο του, ο Jim Forest μεταφέρει το ζήτημα της χριστιανικής ταυτότητας και ιδιότητας από το πεδίο της δήλωσης, στο πεδίο της πράξης, ανάγοντας, μεταξύ άλλων, την πιο δύσκολη εντολή, την εντολή της αγάπης προς τους εχθρούς, σε κριτήριο επαλήθευσης της χριστιανικής γνησιότητας και αυθεντικότητας.

Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο ίδιος ο συγγραφέας στο βιβλίο του, «Στη ζωή μου είχα το προνόμιο να γνωρίσω κι άλλους ανθρώπους που έκαναν πράξη την αγάπη για τους εχθρούς. Θυμάμαι, για παράδειγμα, τους Ρώσους που συνάντησα στη Σοβιετική Ένωση της δεκαετίας του '80, όταν έγραφα ένα βιβλίο [...] για την εκεί θρησκευτική ζωή. Μίλησα με εκατοντάδες χριστιανούς, με ανθρώπους που οι συγγενείς τους βασανίστηκαν ή και πέθαναν στο αρχιπέλαγος των στρατοπέδων φυλάκισης, στα περιβόητα Γκουλάγκ, μα δεν βρήκα ούτε έναν που να έδειχνε μίσος ή να επιδίωκε να εκδικηθεί». (σελ. 17). Και όπως σημειώνει λίγο παρακάτω, «ανακρίνοντας» ο Jim τον π. Μιχαήλ, στην τειχισμένη πόλη του Νόβγκοροντ, και υποβάλλοντάς του την ερώτηση αν ανθρωπίνως μισεί όσους άφησαν πίσω τους τόσο πολύ πόνο και θάνατο, θα λάβει από τον Ρώσο ιερέα την απάντηση: «Μα αφού ο Χριστός δεν τους μισεί, εγώ πώς θα μπορούσα; Κι αν εμείς δεν τους αγαπήσουμε, πώς οι ίδιοι θα βρουν τον δρόμο για την πίστη; Αν αρνηθώ να τους αγαπήσω, δεν θα 'μαι πια πιστός». (σσ. 17-18).

Το χριστολογικό κριτήριο, η απαίτηση δηλ. συμμόρφωσης προς το ήθος και το λόγο του

Χριστού, διαπερνάει απ' άκρη σ' άκρη το βιβλίο που σήμερα παρουσιάζουμε. Εφόσον η αγάπη προς τους εχθρούς είναι κάτι που το ζητάει ο Χριστός, πώς μπορούμε να την αρνηθούμε; Γι' αυτό και ο Forest δεν θα παραλείψει να σημειώσει ότι το «ὄστις σε ραπίση ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην» (Ματθ. 5:39), είχε αποφασιστική σημασία για την ίδια του τη ζωή, καθώς το χωρίο αυτό συγκαταλέγεται μεταξύ των πολλών κειμένων που τον απέτρεψαν απ' τη στρατιωτική σταδιοδρομία.

Και εφόσον η αγάπη ανάγεται από τον ίδιο τον Χριστό και το Ευαγγέλιό του σε υπέρτατο κριτήριο, πώς μπορούμε εμείς να αντιστρέψουμε την τάξη του Ευαγγελίου και τα ελάσσονα να τα καθιστούμε μείζονα; Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο συγγραφέας σε ένα απόσπασμα που είναι γροθιά στο στομάχι του ευσεβισμού μας:

«Στοιχηματίζω ότι σίγουρα υπάρχουν άνθρωποι της Εκκλησίας, οι οποίοι αραιά και πού παραδέχονται, έστω στον εαυτό τους, πως η παραβολή της Τελικής Κρίσης τούς απογοητεύει. Σαν να τους ακούω να λένε: Μα καλά, δεν θα μπορούσε να προσθέσει και κάτι για τα πλεονεκτήματα που απολαμβάνουν οι βαπτισμένοι, όσοι ανήκουν στη σωστή Εκκλησία και διαβάζουν το σωστό σύμβολο της Πίστεως; Δεν θα ταίριαζε στην περίπτωση να διακηρύξει: “Αν θέλετε να κληρονομήσετε την αιώνια ζωή, ομολογήστε με ως Κύριο και Σωτήρα σας και θα σωθείτε”; Γιατί, εξάλλου, να μην προεξαγγείλει ότι η Τελική Κρίση θα είναι ένας θεολογικός διαγωνισμός, όπου όσοι πετύχουν τις εύστοχες απαντήσεις θα αριστεύσουν βαθμολογικά; Να όμως που ο Χριστός, ενώ ιδρύει την Εκκλησία, φαίνεται να απεχθάνεται τον... ιδρυματισμό. Το έλεος είναι η έγνοιά Του. Εξού και η Εκκλησία που ιδρύει καλείται να μας καθελκύσει στο θείο έλεος – και να μας καταστήσει διανομείς, παρόχους του, κι όχι αποκλειστικούς δικαιούχους». (σελ. 285).

Εδώ ταιριάζουν απόλυτα τα λόγια της αγίας Μαρίας Skobtsova, της αγίας αυτής των μοντέρνων καιρών, που πέθανε στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως επειδή στο γερμανοκρατούμενο Παρίσι έκρυβε και προστάτευε Εβραίους, λόγια που ο ίδιος ο Jim Forest μεταφέρει στο βιβλίο του:

«Ο δρόμος για τον Θεό περνάει μέσα απ' την αγάπη για τον άνθρωπο. Κατά την Τελική Κρίση, δεν θα ερωτηθώ πόσο πέτυχα στη μοναστική άσκηση, ούτε πόσες υποκλίσεις και μετάνοιες έκανα, αλλά, αντί τούτων, αν τάισα τους πεινασμένους, αν έντυσα τους γυμνούς, αν επισκέφτηκα τους αρρώστους και τους φυλακισμένους. Αυτά είναι που θα με ρωτήσει ο Θεός». (σελ. 275).

Ένα τέτοιο παράδειγμα απαιτητικής αγάπης, μια συγκλονιστική ιστορία αγάπης προς τον «εχθρό» και προστασίας της ζωής του «εχθρού», καθώς και απόλυτης εμπιστοσύνης στο Θεό, μας δίνει ο συγγραφέας στον επίλογο του υπό παρουσίαση βιβλίου. Πρόκειται για την ιστορία ενός ηλικιωμένου ζευγαριού, της Louise και του Nathan Degrafinrieds, που ζούσαν στο Mason του Τενεσί και ανήκαν στην Ομολογία των Βαπτιστών, και ενός ένοπλου νεαρού κακοποιού. Αντιγράφω από το υπό παρουσίαση βιβλίο όπου ο Jim Forest διηγείται με μοναδικό τρόπο την ιστορία αυτή: «1984. Ένα πρωί του Φεβρουαρίου, ο Riley Arzeneaux, φυγάς εδώ και λίγες μέρες απ’ τις φυλακές, εισβάλλει στο σπίτι τους και, στοχεύοντάς τους, τους απειλεί: “Καθίστε καλά και μη με αναγκάσετε να σας πυροβολήσω”. Η Louise, σαν τις γιαγιάδες που αντιμετωπίζουν με ψυχραιμία κάθε κρίση ή μικρο-ατύχημα του εγγονού τους, παρέμεινε ψύχραιμη. “Νεαρέ μου”, του απευθύνθηκε, “είμαι χριστιανή και δεν πιστεύω στη βία. Κατέβασε το όπλο σου και κάτσε κάτω, εδώ μέσα βία δεν επιτρέπεται”. Ο Riley την υπάκουσε κι ακούμπησε το όπλο στον καναπέ. “Κυρία”, απάντησε, “πεινάω, τρεις μέρες δεν έχω βάλει μπουκιά στο στόμα μου”. Μέχρι ο Nathan να φέρει στον απρόσμενο επισκέπτη ένα ζευγάρι στεγνές κάλτσες, η Louise έφτιαξε ένα ονειρεμένο πρωινό: αυγά με μπέικον, τοστ, γάλα, καφέ. Έβγαλε και τις καλύτερες πετσέτες της για την περίπτωση. Με το που έκατσαν στο τραπέζι, η οικοδέσποινα φέρνει το χέρι του νεαρού στο δικό της και τού λέει: “Νεαρέ μου, ας ευχαριστήσουμε τον Θεό που ήρθες κοντά μας και που είσαι ασφαλής”. Εν συνεχεία, έκανε μια προσευχή και τον ρώτησε αν θα ήθελε κι αυτός να πει δυο λόγια στον Κύριο. Ο Riley δεν είχε κάποια ιδέα, οπότε για να τον διευκολύνει πρότεινε: “Μπορείς απλώς να πεις ‘Ο Ιησούς εδάκρυσε’.” [...] Αφού έφαγαν, πιάνει το χέρι του ξανά. Ο Riley έτρεμε απ’ την κορφή ως τα νύχια. “Νεαρέ, σε αγαπώ και σε αγαπά κι ο Θεός. Ο Θεός μάς αγαπά όλους, τον καθένα μας, κι εσένα ξεχωριστά. Από την πολλή του αγάπη για σένα, ο Θεός πέθανε για σένα”. Κατόπιν, φτάνει η αστυνομία. Ακούγοντας τις σειρήνες να πλησιάζουν, ο Riley φοβήθηκε: “Με το που έρθουν θα με σκοτώσουν”. “Μην ανησυχείς, θα τούς μιλήσω εγώ”, τον ηρεμεί η Louise. Έτσι κι έγινε. Βγήκε στη βεράντα του σπιτιού και μίλησε στους αστυνομικούς με τα ίδια ακριβώς λόγια: “Για κατεβάστε όλοι σας τα όπλα. Εδώ πέρα βία δεν επιτρέπω σε κανέναν”. Οι αστυνομικοί, υπάκουοι όσο κι ο Riley, έχωσαν τα όπλα στις θήκες τους και, λίγο αργότερα, ο νεαρός είχε επιστρέψει στη φυλακή, χωρίς κανείς να πάθει το παραμικρό. [...] το θερμό τους καλωσόρισμα στον τρομαγμένο νέο τούς προστάτεψε καλύτερα από κάθε όπλο. Η ιστορία έχει και συνέχεια, δεν τελειώνει με την επιστροφή του Riley στην φυλακή. Ζητήθηκε από το ζευγάρι να κινηθεί εναντίον του, με την κατηγορία της ομηρίας, αλλά αρνήθηκαν κι οι δυο τους. “Μα το αγόρι δεν μάς έβλαψε”, επέμεινε η Louise. Τελικά, αφού κι οι δυο τους αρνήθηκαν να καταθέσουν, οι κατηγορίες κατέπεσαν, αν και η

ποινή του προσαυξήθηκε λίγο λόγω της απόπειρας απόδρασης. Η Louise άρχισε ν' αλληλογραφεί μαζί του και του ζήτησε φωτογραφία του, για να την βάλει στο οικογενειακό της άλμπουμ, ενώ βρίσκονταν σε επικοινωνία μέχρι την απελευθέρωσή του, το 1995. Μάλιστα, κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια γι' αυτήν και ο Riley της τηλεφώνουσε στα γενέθλια της και την περίοδο των Χριστουγέννων, όπως ανέφερε η κόρη της, Ida Marshall, σ' έναν δημοσιογράφο μετά τον θάνατό της, το 1998. Η επιρροή της πάνω του υπήρξε βαθύτατη. "Μέσα στη μοναξιά της φυλακής, κοίταξα προς τα πίσω τη ζωή μου και κατάλαβα ότι την χαράμιζα", ανέφερε σε μια συνέντευξη το 1991. Θυμόταν χαρακτηριστικά μια απ' τις επισκέψεις της στη φυλακή: "Άρχισε να προσεύχεται μ' αυτά τα λόγια: 'Θεέ μου, ιδού το τέκνο σου. Με γνωρίζεις και σε γνωρίζω.'" Και συμπληρώνει: "Μια τέτοια σχέση ήθελα με τον Θεό". Το 1988 γίνεται χριστιανός και εξηγεί ότι "συνειδητοποίησα πως η συνάντησή μου με την οικογένεια Degrafinrieds, αλλά και άλλα γεγονότα της ζωής μου, δεν ήταν συμπτώσεις, ότι κάποιος με πρόσεχε από ψηλά". Η Louise ρωτήθηκε πολλές φορές για την ημέρα εκείνη της εισβολής του στο σπίτι της. "Δεν τρομοκρατηθήκατε;" τής απευθύνει το ερώτημα ένας ρεπόρτερ. "Μα δεν ήμουν μόνη", απάντησε. "Ο Σωτήρας μου ήταν μαζί μου, δεν φοβήθηκα". Ξετυλίγοντας το νήμα των γεγονότων που οδήγησαν στη μεταστροφή του, ο Riley περιγράφει το ίδιο πράγμα: "Η κυρία Degrafinried ήταν ο αληθινός Χριστιανισμός", είπε στους οικείους της κατά την κηδεία της. "Δεν φοβόταν". Μάλιστα, στην ακολουθία κάθισε μαζί με τους κοντινούς συγγενείς της στην πρώτη σειρά, ήταν δε ένας εξ αυτών που μετέφεραν στην πλάτη τους το φέρετρό της. Η Louise και ο Nathan έχουν πεθάνει, αλλά η θερμή υποδοχή που προσέφεραν στον φυγά έχει γίνει μια παραβολή διδακτική της φιλοξενίας και των έργων ελέους: "Με κυνηγούσαν κι εσύ μού πρόσφερες καταφύγιο, πεινούσα και μου 'φτιαξες πρωινό, διψούσα και μου 'βαλες καφέ, είχα βρεγμένες κάλτσες και μου 'δωσες στεγνές, ήμουν έτοιμος να σκοτώσω και μ' ελευθέρωσες απ' το όπλο μου"». (σσ. 289-292).

Περιττεύει μάλλον κάθε περαιτέρω σχολιασμός του συγκλονιστικού αυτού αποσπάσματος που μόλις διαβάσαμε και που εικονογραφεί με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο τι σημαίνει η αγάπη για τον εχθρό και πόσο ανατρεπτική και επαναστατική μπορεί να είναι αυτή η αγάπη. Και προφανώς δεν στερείται νοήματος και σημασίας η επιλογή του Jim να θέσει το εν λόγω απόσπασμα ως κατακλείδα του βιβλίου του. Είναι σαν να θέλει να μας θυμίσει ότι το να είναι κανείς χριστιανός δεν είναι ένα γεγονός που σχετίζεται με ένα έθιμο, με μια εθνοπολιτισμική ταυτότητα ή με ένα συλλογικώς ανήκειν, αλλά ότι το γεγονός αυτό έχει καιρικές υπαρξιακές συνέπειες, καθώς σχετίζεται με μια ελεύθερη προσωπική επιλογή με τις ανάλογες ηθικές και κοινωνικές συνεπαγωγές. Με το βιβλίο του ο Forest βάζει τον πήχυ της χριστιανικής ζωής

πολύ ψηλά, καθώς αυτή δεν έχει να κάνει τόσο με τα αντικειμενικώς μετρήσιμα, με τις νηστείες, τις μετάνοιες, τις γονυκλισίες και τους μεγάλους σταυρούς, αλλά με την μωρία και το σκάνδαλο του Σταυρού (πρβλ. Α΄ Κορ., 1:18, 23), με ένα άλμα στο κενό και την αυτοπαράδοση στα χέρια του Θεού. Ίσως το γεγονός ότι ο ίδιος είναι προσήλυτος, ότι διάλεξε δηλαδή να είναι, και δεν γεννήθηκε ορθόδοξος όπως εμείς, να του επιτρέπει να κάνει ευκολότερα αυτό το άλμα, κατά το πρότυπο της κλήσης/πρόσκλησης που απευθύνει αρχετυπικά ο Θεός στον Αβραάμ: «Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογητός» (Γέν., 12:1-3). Το ζην και πολιτεύεσθαι, όμως, σύμφωνα με την εξ Αβραάμ γενεαλογία, εμπεριέχει το στοιχείο της ξενιτείας, της αναχώρησης και της αποδημίας, της εξόδου, της οδοιπορίας, και της διασποράς, ή ακόμη της εκούσιας εξορίας. Χωρίς αυτά τα βιώματα και αυτές τις υπαρξιακές εμπειρίες δεν υπάρχει ούτε πνευματική ζωή ούτε θεολογία. Και στην παρούσα εκκλησιαστική συνάφεια του τόπου μας, όπου ο πειρασμός μιας νέας «μάχης των ταυτοτήτων» είναι πιο έντονος από ποτέ, και όπου η θεσμική Εκκλησία γαντζώνεται όλο και πιο πολύ στην προνομιακή της σχέση με το κράτος και το έθνος, λησμονώντας όχι μόνο την «κλίμακα των μακαρισμών» αλλά και τις ιεραρχήσεις και τα ζητούμενα της βασιλείας του Θεού (πρβλ. «ζητείτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ...», Μθ., 6:33), το βιβλίο του Jim Forest μας θυμίζει με τον πιο όμορφο τρόπο ότι η χριστιανική ταυτότητα και ιδιότητα δεν δηλώνεται, αλλά βιώνεται και επιβεβαιώνεται στην τήρηση της απαιτητικής εντολής της αγάπης, και μάλιστα της αγάπης προς τους εχθρούς!